

Ömer Fahrettin Paşa ve Medine Müdâfaası

“Dünya ve ahiret Efendimiz
Bir Ulü'l-emr idin emrine girdik
Ezelden bey'atli hakanımızsın
Az idik sayende murada erdik
Dünya ve ahiret sultanımızsın Unuttuk İlhan'ı
Kara Oğuz'u
İşledik seni göz bebeğimize
Bağışla ey şefi' kusurumuzu
Bin küsür senelik emeğimize

Suçumuz çoksa da sun'umuz yoktur
Şımardık müjde-i sahabetinle
Gönlümüz ganidir, gözümüz toktur
Doyarız bir lokma şefaatinle...

Nedense kimseler dinlemez eyvah
O kadar saf olan dileğimizi
Bir ümmi isen de ya Rasulallah
Ancak sen okursun yüreğimizi

Ne kanlar akıttık hep senin için
O Ulu Kitab'ın hakkıçün aziz
Gücümüz erişsin ve erişmesin
Uğruna her zaman dögüşeceğiz

Yapamaz Ertuğrul Evladı sensiz
Can verir canânı veremez Türkler
Ebedi hadimü'l-Harameyniniz
Ölsek de ravzanı ruhumuz bekler...”

Mülazim İdris Sabih Bey'in Medine'yi korumak için kalede mahsur kalıp canlarının boğazlarına geldiği bir gün
Fahreddin Paşa'ya ithafen yazıp Peygamberimiz s.a.v 'e hitap ettiği şiiri.

Fahreddin Paşa

Geçmişimizde, adını tarihe altın harflerle yazdırmış pek çok şahsiyet vardır. Bunların hemen hemen hepsi ya ulvî gayeler uğruna canını fedâ etmiş yahut hayatının bir devresinde inandığı prensipler için gayretinin son haddinde mücadele etmiş insanlardır. İşte adını daha hayatta iken tarihe altın harflerle kaydettirmiş şahsiyetlerden birisi de meşhur Medine Müdâfii Fahreddin Paşa'dır.

Fahreddin Paşa, I. Cihan Harbin'de Suriye-Filistin cephesinde vazife görmüş, muhtemel Şerif Hüseyin ayaklanmasına binaen Medine'ye gönderilmiş ve buradaki müdâfaasıyla şöhret kazanmıştır. Paşa, cehennemî çöl sıcakları altında, silah ve erzak yetersizliği gibi imkânsızlar içinde -iki buçuk sene- direnmiş ve nihayet yanındaki bazı neferlerin, âsiler tarafına geçmesi yüzünden teslimine mecbur olmuştur. Fakat bu şanlı direniş ona cihan çapında bir şöhret kazandırmıştır. İşte I. Cihan Harbi'nin mühim bir safhası olan Suriye-Filistin Cephesini, Hicaz Harbi ve Medine Müdafaasını hakkıyla anlayabilmek için de Fahreddin Paşa'nın hayatını çok iyi bilmeye mecburuz. Üzerinde asırların yorgunluğunu hisseden Devlet-i Aliyye artık yükünü taşıyamaz hâle gelmişti. Her tarafta inkıraz ve çözüme alâmetleri görülürken halkın -maşerî vicdanı- bir ümid ışığı beklemekteydi. Fakat beklenen bir türlü gerçekleşmedi. Evvela Trablusgarb ve Balkan Harbleri ardından I. Cihan Harbi'nin ilanı... Daimî savaş hali, her cinsten milleti yormuş ve bezdirmişti... Aziz vatan müdafaaya muhtaçtı ve ne pahasına olursa olsun müdafa edilmeliydi. Devlet-i Aliyye pek çok cephede aynı anda savaşmaya mecburdu.

Zaten iktisadî durumun kötü olduğu bir zamanda bir de savaşa dahil olmak, devletin mali vaziyetini iyiden iyiye bozmuştu. Pek çok askerî birlikte silah ve erzak yetersizdi. Karargâh-ı Umumîye bunların temini için her gün sayısız telgraf geliyordu. Telgraf alınan yerlerden birisi de Medine'ydi. Devlet zaten dışarıda düşman ile uğraşırken bir de içte Şerif Hüseyin'in isyanıyla karşılaşıldı. Bu isyana karşı Medine'yi müdafaa vazifesi ise Fahreddin Paşa'ya verilmişti. Fahreddin Paşa neye mâl olursa olsun Medine'yi müdafaaya ve âsilere teslim etmemeye kararlıydı. Ve Paşa bu kararlılığını iki sene altı ay boyunca sürdürdüğü [1] müdafaayla bütün dünyaya ispat etti. O, Cihan Harbi'nin sonunda, bütün Anadolu'nun *"Eyvah bunca şehitlere, bunca fedakârlığa rağmen, artık her şey bitti."* feryadıyla karanlıklara gömüldüğü günlerde, uzaklardan, Ravza-i Mutahhara'dan bir fecir yıldızı gibi parlamıştır.

Fahrettin Paşa'nın Hayatı

1. Çocukluğu ve Tahsili

Fahreddin Paşa'nın asıl adı Ömer'dir. Kuzey Bulgaristan'da yer alan Rusçuk'da [2] 1868'de dünyaya gelmiştir. Dedesi III. Selim'in (1789-1808) kurduğu Nizam-ı Cedid Ordusunda topçubaşı olarak vazife yapmış olan Ömer Ağa'dır. Babası Mehmed Nahid 1833 senesinde İstanbul, Cihangir'de doğmuştur. Mehmed Bey bir müddet Tuna Vilayeti Posta ve Telgraf Müdürlüğü yapmış, 1897'de Yemen'e sürgün edilmiş ve 1914'de vefat etmiştir. [3] Ömer Fahreddin'in annesi Rusçuklu Fatma Âdile Hanım (ölm.1887) Mohaç Meydan Muharebesi'nin (29 Ağustos 1526) kazanılmasında mühim payı olan Akıncı Bali Bey (Balioğulları) soyundan gelmektedir. [4] Ömer Fahreddin tahsiline Rusçuk'ta başlamıştır. 93 Harbi diye meşhur olan [5] 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ruhunda asker olmak arzusu uyandırmıştır. 93 Harbi'nden sonra ailesi ile beraber pek çok Müslüman Türk gibi o da İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Harp Okuluna kaydolmuş ve 1888'de buradan birincilikte Süvari Mülazımı (Teğmen) olarak mezun olmuştur. [6] Daha sonra Erkan-ı Harbiye Mektebine devam ederek buranın birinci sınıfını başarıyla ikmal etmiş, bir intihabname ile Meclis-i Maarifi Askeriyye tarafından Saray'a takdim edilmiştir. Saray'ın tasdikıyla Başkumandanlık kendisine mülazım-ı evvelik (üstteğmen) rütbesini tevcih etmiştir. Erkan-ı Harp Mektebi'ni on mevcutlu sınıfının beşincisi olarak bitiren (24 Mayıs 1891) Fahreddin Efendi, Erkan-ı Harp

(Kurmaya) Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. [7] Fahreddin Paşa tahsili sırasında çalışkanlığı, disiplini, ahlakı ve efendiliği ile temayüz etmiş bir kimsedir. Ve bu

vasıflarını hayatının sonuna kadar nefsinde taşımaya devam etmiştir. Kendisinin tarihte iz bırakabilmesindeki esas unsurlardan birisi de bu faziletleridir.

II. Vazifeleri ve Katıldığı Muhârebeler

Gençlik Yıllarından Bir Fotoğraf

Paşa, 21 Temmuz 1892’de kolağası rütbesine yükselmiş, 1 Ocak 1894’de IV. Ordu Erkan-ı Harbiyesine gönderilmiştir.[8] 19 Kasım 1901’de binbaşı olmuş ve 12 Ekim 1903’de Birinci Hudud Komiserliği’ne tayin edilmiştir. 1904 ’de Türk-Rus sınırında, piyade taburumuza baskın yapan Ermeni çetelerini, bir süvari bölüğü ile Rus topraklarından geçerek çevirmiş ve bunları yok etmiştir. [9] 15 Kasım 1897’de Kaimmakam olmuş, bu sırada Türk-Rus Hudud Komisyonu’nun

başkanlığını yapmıştır. 27 Ocak 1908’de 7. Tümen’de vazifeli iken IV. Ordu Erkan-ı Harbiyesi’ne nakledilmiş ve aynı yılın 25 Temmuzunda hudud nişan taşları tayinine memur edilmiştir. 2 Mayıs 1909’da “31 Mart” ayaklanmasının bastırılmasında vazife olarak hadise ile alakalı ihbarların tetkiki komisyonunda çalışmıştır. 20 Haziran 1909’de Ayvalık’daki Rum ayaklanması sırasında Divan-ı Harb-i Örfi Reisliği’nde bulundu. 1910’da miralay rütbesine yükseltilen Fahri Bey Tekirdağ’da İkinci Fırka Erkan-ı Harbiye Reisliği’ne getirildi. 1911-1912 yılında meydana gelen Trablusgarb harbinde İtalyanlarla çarpıştı. Bu devrin bütün subayleri gibi Fahri Bey de cepheden cepheye koştu. [10]

26 Mayıs 1913'de tekrar Osmanlı-Rus Hudud Arazi İşareti Komisyonu birinci azalığına, 4 Ocak'da mürettep tümen komutanlığına, 13 Şubat'ta Harput Tümeni Komutanlığı'na ve 16 Şubat'ta 31. Tümen Komutanlığı'na getirilmiştir. [11] Balkan Harbi'ne (1912-13) bu vazifede iken Hurşid Paşa'nın 10. Kolordusuna bağlı olarak katılan Fahri Bey harbin sonlarına doğru Çatalca mevkiinde köprübaşı taarruzunu yapan Enver Bey'in (Paşa) öncü kumandanlığında Edirne'nin geri alınmasında mühim bir rol oynamıştır. [12] 6 Ocak 1913'de 7. Tümen komutanlığına tayin edilmiş, 29 Şubat'ta kıdemine iki sene zam yapılmıştır. 17 Ağustos 1914'de IV. Ordu'ya bağlı 12. Kolordu Kumandanlığına tayin edildi. Bu sırada miralay rütbesinde bulunan Fahri Bey, 25 Kasım 1914'de mirlivalığa terfi ettirilmiştir. [13]

11 Kasım 1914'de Osmanlı Devleti, Harb-i Umumîye girdiği zaman Fahri Paşa 12. Kolordu Kumandı olarak Musul'da bulunuyordu. Bu kolordu Ağustos ayında Enver Paşa'nın emri ile Musul'dan Haleb'e gelmişti. Fahri Paşa'ya 26 Ocak 1915'de 12. Kolordu Kumandanlığına ilaveten bir de 4.Ordu Kumandan vekilliği vazifesi verilmiştir.[14] Bu sırada 4. Ordu kumandanı Cemal Paşa'ydı.

III. Ermeni Tehciri Srasındaki Vazifeleri

Uzun müddetten beri bilhassa Rus, bunun yanında İngiliz ve Fransızların desteğiyle hareket eden Ermeniler, devletin başına pek çok badireler açmışlardı. Hatta bu hareketlerini Abdülhamid'e suikaste kadar götürdükleri herkesçe malumdur. Devlet, Cihan Harbine girince, Ermenilerin yine böyle İtilaf kuvvetlerinin tahrikiyle hareket

edebileceği ihtimaline binaen bir tedbir olarak tehcir kararı aldı. Ermeniler bilhassa IV. Ordu sahasındaki Suriye'ye tehcir edildiler. (26 Mayıs 1915) Buna mukabil bazı Ermeni isyanları zuhur etmiştir. Fahri Paşa da IV. Ordu Kumanda vekilliğine getirildiği zaman bir

yandan tehcir edilen Ermenilerin iskânıyla uğraşmış diğer yandan Urfa, Zeytun, Haçin, Musa dağı gibi Ermeni ayaklanmalarını bastırmıştır. Fahreddin Paşa buradaki başarılı faaliyetleri neticesinde Başkumandanlık Vekâleti tarafında 27 Eylül 1915'te Muharebe Gümüş Madalyası ile taltif edilmiştir.[15]

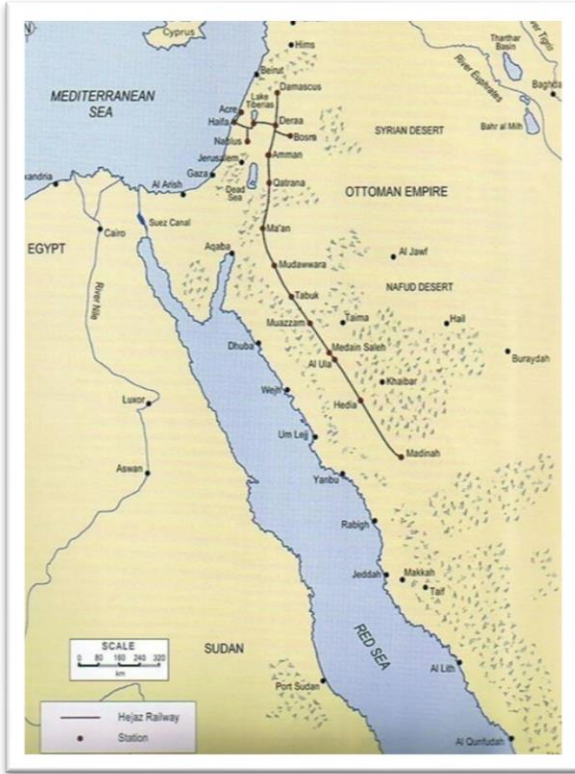
IV. Şerif Hüseyin'in İngilizlerle Münasebetleri

Yavuz Sultan Selim'in 1517 tarihinde Mısır'ı fethinden sonra Hicaz da sulhen ve teyemmünen Osmanlı'ya bağlanmıştı. Devlet, Hicaz'ı (MekkeMedine) Peygamber Efendimizin soyundan gelen Şerif ve Seyyidlerin idaresine bırakmıştı. Buradaki emirlerin eski imtiyazları da muhafaza edilmişti. Bunun yanında tedbiren Cidde ve Medine de bir miktar asker bulunduruluyordu. Mekke emirleri berat veya menşur ile tayin edilir, vezir rütbesinde bulunurlardı.[16] Buranın halkına son derece hürmet edilir ve her sene -surre alayları- ile hediyeler gönderilirdi. Aynı zamanda hicaz ahali devlet tarafından askerlikten ve vergi vermekten de muaf tutulmuşlardı. Araplar 19. yüzyılın başlarına kadar mevziî bir takım hadiseler haricinde huzur içinde yaşıyorlardı. Fakat Fransız İhtilali'nin doğurduğu milliyetçilik fikirleri ve emperyalist devletlerin bu zemini kullanarak Arapları devlete karşı kıskırtmaları neticesinde Mısır, Ürdün, Suriye gibi yerlerde ihtilalci teşekküller meydana gelmeye başladı. II. Meşrutiyetin ilanından sonra (1908) Mekke Emirliğine tayin edilen Şerif Hüseyin Paşa devletin bir memuruydu.[17] Fakat bu Şerif Hüseyin Paşa[18] ayaklanma fikirleri taşıyordu. Zira İngilizlerle temasa geçmiş, onların da desteğiyle büyük bir Arap İmparatorluğunun Kralı olmak arzusundaydı. Nitekim 31 Ekim 1914'de Lord Kitchener Şerif Abdullah'a, eğer Arap milleti bu savaşta İngiltere'ye yardım ederse, Arabistan'a dışarıdan hiçbir yabancı saldırı olmayacağı garantisini verdi.[19] Bu arada İngiltere devamlı Hicaz'a saldırı olmayacağına, Osmanlı'nın, Almanların kandırmasıyla "cihad" ilan ettiğini, Müslümanların buna itaat etmemeleri gerektiğine dair propagandalar yapıyordu. Yine aynı şekilde Türklerin, İngilizlerin Hicaz için gönderdiği erzağa el koydukları söyleniyordu. Tabii bunların hepsi yalandı. Bilakis İngiltere ve Fransa bölgeye erzak götüren gemilere engel oluyorlardı.[20] Bu sırada Şerif, 1908'de Medine'ye ulaşan Hicaz Demiryolu'nun Mekke'ye kadar uzatılmaması için Çöl bedevilerini ayaklandırmıştı. Bununla beraber Şerif, Faysal eliyle Suriye Arapları ile işbirliği zemini arıyordu. Faysal İstanbul dönüşü Şam'da El-Fatat ve El-Ahd gibi cemiyet üyeleriyle görüşmeler yaptı. Görüşmelerde, Türklere karşı İngiltere ile işbirliği kararına varıldı ve gelecekteki Arap devletinin sınırları belirlendi. Bu

devlet İngiltere ile savunma anlaşması yapacak, iktisadî imtiyazlar verecekti.[21] Nihai olarak Şerif ve İngilizlerin 1 Mart 1916'da yapılan plana göre Nisan/Mayıs aylarında isyan başlayacak, Emir Abdullah kuzeyden gelecek Osmanlı birliklerine karşı koyacak, ordudaki Arap unsurlarını Türklere karşı ayaklandıracak ve 4. Ordu Kanal'a doğru ilerlerken ona saldıracaktı. Emir Ali Medine'ye gidecek ve Hicaz Araplarıyla beraber demiryolunu kesecek ve Suriye'deki kardeşine yardım edecekti. Fakat isyan biraz gecikti.

V. Medine'ye Tayini ve Medine Müdafası

Hicaz Haritası

Hicaz'daki hareketlenmeyi haber alan Cemal Paşa endişelenmişti. Zaten kendisine daha evvel de bir isyan olacağına dair malumat gelmişti. Bunun üzerine Cemal Paşa her türlü

ihtimale karşı maiyetindeki 12. Kolordu Kumandanı Fahreddin Paşa'yı Medine'ye göndermeye karar verdi. Böylece Fahreddin Paşa 23 Mayıs 1916 tarihli bir emirle geçici ve gizli olarak Medine'ye gitme emrini aldı. Fahreddin Paşa'nın esas vazifesi uzak bir ihtimal [22] olarak gözükse de şayet devlete karşı bir isyan vuku bulacak olursa buna karşı şiddetli tedbirler almaktı. Medine Muhafızı Basri Paşa, cesur, namuslu, hamiyetli ve Medine Araplarını iyi tanıyan birisiydi fakat kafi miktarda tecrübeli olmadığı için şiddetli tedbirler almakta zorlanabilirdi.

Paşa 31 Mayıs'ta Medine'ye ulaştı. Medine'deki birliklerin kumandasını ele alır ve 4. Ordu'dan da acilen takviye kuvvetler gönderilmesini ister. Gelen yeni takviye kuvvetler de mevcut birliklere ilave edilerek Hicaz Kuvve-i Seferiyye'si teşkil edilmiştir.[23]

Medine ile Suriye'nin irtibatını koparmak için demiryoluna saldıran asiler, 3-5 Haziran arasında Hediye-Medine, Ebu'n-Naam-Cidde arasındaki demiryolunu, ayrıca haberleşmenin kesilmesi için de Ebu'n-Naam-Buvata arasında 140 kadar telgraf direğini tahrip etmişlerdir. 5-6 Haziran gecesi Medine karakollarına saldırdılarsa da başarılı olamadılar. Âsilerin Medine çevresindeki ilk hücumları, Paşa'nın yerinde tedbirleri sayesinde başarısız olmuştur. İlk taarruzlarında muvaffak olamayan âsiler Medine etrafındaki bazı stratejik mevkiileri ele geçirmeye çalışınca Paşa hemen harekete geçerek Biriali, El-ilave, Birimaşi, mevkilerindeki asileri mağlup etti. (27 Haziran 1916) Böylece Medine'nin etrafı bir hayli temizlenmiş oldu. Bu durum, Medine'nin kolayca teslim alınacağını düşünen Şerif Hüseyin için bu büyük bir hayal kırıklığı idi. Fahreddin Paşa'ya karşı olan bu başarısızlık Arap isyanının propaganda safhasında da büyük zararlara sebep olmuştur. Esasen âsiler harbin sonuna kadar şehri ele geçirememişler ancak harekâtta bazı gecikmeler, geri hizmetlerin zorluğu ve kuvvet yetersizliği yüzünden âsilerin tamamen yok edilmesi sağlanamamıştır. Fahreddin Paşa bu başarılarından dolayı 15 Temmuz 1916 tarihinde Hicaz Kuvve-i Seferiyyesi Kumandanlığına tayin edilmiştir. Nihayet 10 Haziran'da isyan Cidde, Mekke ve Taif'e yayıldı. Bu yerler arasındaki telgraf telleri İngilizler tarafından kesilmişti. Yedi günlük kuşatma neticesinde Cidde (16 Haziran

1916), iki gün sonra Mekke (12 Haziran 1916) ve bir müddet mukavemet edildikten sonra (20 Eylül 1916) Taif düşmüştür. Mekke'nin düşmesinden sonra burayı yeniden almak için bir -Mekke seferi- düşünülmüş fakat sonrasında bunun yapılamayacağı görüldüğü için vazgeçilmiştir. Fahreddin Paşa'nın müdafaa ettiği Medine haricindeki hemen hemen bütün büyük bölgeler asilerin eline geçmişti. Mekke'nin kaybedilmesinden sonra Hz. Peygamber'in kabrinin bulunduğu Medine'nin elde tutulması düşüncesi ağırlık kazandı ve bu politika savaşın sonuna kadar devam etti. Hicaz'ın terk edilmesi, Hükümet aleyhinde büyük bir kampanyaya neden olabileceği gibi, Arap isyanının geniş bir alana yayılmasına neden olabilirdi. Hicaz'daki kuvvetlerin en önemli problemlerinden birisi de iâşe ihtiyacıydı.

Hicaz'ın terk edilmesi düşüncesi Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte gündeme gelmişse de 1917 yılına kadar herhangi bir adım atılmamıştı. Şerif Hüseyin'in isyan etmesi ve isyanın Hicaz'da yayılmaya başlaması, Hicaz'daki kuvvetlerin yetersizliğini ortaya koydu. Bu kuvvetlerin isyanın yayılmasını engellemek, Medine'yi korumak ve Medine-Şam demiryolunu kontrol altında tutmak gibi çok önemli görevleri vardı. Tahliye ile birlikte çevredeki kabileler ayaklanabilir ve Arap isyanı daha geniş bir alana yayılabilirdi. Burada dikkate alınan önemli bir husus, dini duygulardı.

Paşa elindeki imkanlarla Medine'yi iki yıl yedi ay müdafaa etti. Evvela Medine ve çevresinde bir güvenlik hattı oluşturmak için Aşar Boğazı, Biriderviş, Biriabbas ve Birireha mevkilerini

asilerden temizledi. 29 Ağustos 1916'da Medine çevresinde 100 kilometrelik bir emniyet şeridi meydana getirilmiş oldu. Fahreddin Paşa devamlı takviye kuvvet istiyor fakat hükümet isteklere cevap veremeyecek durumda olduğunu söylüyordu. [24]

1916 yılında Şerif Hüseyin'in isyan etmesiyle Hicaz'daki Osmanlı kuvvetleri çok zor duruma düştüler. Başlangıçta Mekke'nin kurtarılmasına yönelik planlar yapıldıysa da

daha sonra bundan vazgeçilerek savaş boyunca Medine ve demiryolu hattını korunması kararlaştırıldı.

Bu nedenlerle, hattın korunması Hicaz savunmasının en önemli esaslarından birisi oldu. İngilizler ise asi Araplarla beraber devamlı olarak demiryolu hattını hedef aldılar. Bomba ve dinamit kullanarak, bazen rayları söktürerek, bazen de ani baskınlar yaparak hattın işlemlerini engellemeye çalıştılar.

Sonuç olarak 1917 yılında Hicaz'da; aşiretlerin asilerin tarafına geçmeye başladıkları, isyanın sadece Hicaz'la sınırlı kalmayıp Suriye'ye ulaştığı bir gerçektir. Ancak birçok olumsuzluklara ve bütün zorluklara rağmen Medine ve demiryolu hattı kaybedilmemiştir. Medine ve demiryolu hattındaki savunma tedbirleri ile isyancılar 1917 yılı boyunca oyalanmış ve daha kuzeye çıkmaları geciktirilmiştir.

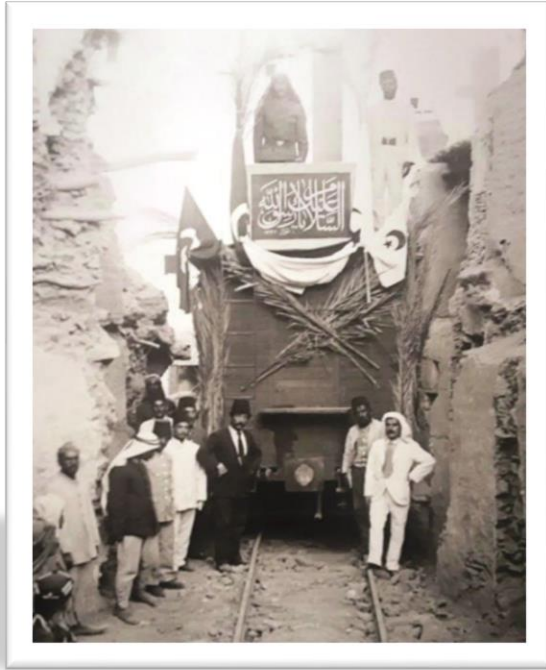
Suriye cephesinde Cemal Paşa, Enver Paşa'ya 1917 yılı Ocak ayında Arap isyanının yayılma belirtileriyle birlikte burada daha fazla kuvvet bulundurmak gerekeceğinden hareketle, bundan sonra Hicaz'a ilave kuvvet göndermeyeceğini belirtti. Cemal Paşa bir durum değerlendirmesi yapmış ve Hicaz'ın zamanında tahliye edilmesinin Filistin'i de kurtaracağına karar vermişti. Cemal Paşa Enver Paşa'ya Hicaz'da zamanın aleyhte işlediğini, sadece askeri yönden bile düşünüldüğünde Hicaz'ın tahliyesinin zorunlu olduğunu, tahliye için en az doksan güne ihtiyaç olduğunu bildiriyordu. Bütün bunlara rağmen Hükümet bir tercih yapmak durumundaydı.

Filistin cephesindeki yenilginin Suriye'nin kaybına, ardından İtilaf devletleri kuvvetlerinin

Anadolu'ya kadar gelmelerine zemin hazırlayacağından endişe ediliyordu. Zaten Hükümet ve Enver Paşa, Hicaz savunmasını ikinci derecede bir cephe olarak görmekteydi.

Enver Paşa 2 Mart 1917 tarihinde 4. Ordu Komutanlığı'na gönderdiği şifrede; Cemal Paşa'nın teklifi doğrultusunda Hicaz'da görev yapan birliklerin bir kısmının Filistin'de görevlendirilmeleri amacıyla geri alınmalarının kararlaştırıldığını bildırıyordu. Bunun anlamı Hicaz Kuvve-i Seferiyesi'nin merkezi durumunda olan Medine'deki bazı birliklerin tahliye edilmesi ve Arap Yarımadası'nın tamamının savunulmasından vazgeçilmesiydi.

Cemal Paşa bu emirleri tebliğ ederken Fahreddin Paşa'ya, "Ancak, bu telgrafi alınca ağlamamanızı rica ederim. Ne yazık ki, Medine, bugün İslam vücudunun kangren olmuş bir uzvudur. Anavatani kaybetmemek için, bu uzvu geçici olarak feda edeceğiz." diyordu. Fahreddin Paşa cevabında telgrafi ağlamaktan okuyamadığını belirtiyor, eğer henüz çok kötü bir durum yoksa Medine'de en azından yeteri kadar erzak, altın ve takviye edilmiş bir piyade alayının bırakılmasını teklif ediyordu. Fahreddin Paşa'nın ailesinin de bu sırada Medine'de bulunduğu, eşinin çeşitli yardım kuruluşlarında çalışmalar yaptığı ve orduya büyük yardım olduğu anlaşılmaktadır. Fahreddin Paşa'nın eşine bu faaliyetlerinden dolayı "ikinci dereceden şefkat nişanı" verilmesi kararlaştırılmıştı. [25]

Kutsal Emanetleri İstanbul'a getiren tren

Bu süreçte Paşa, Harem-i Şerif'te bulunan Mukaddes Emanetlerin, İngilizlerin veya âsilerin eline geçmesi ihtimaline binaen tedbir olarak İstanbul'a nakledilmesini

sağlamıştır. Bir komisyon kurarak tek tek kontrol ettirdiği mukaddes emanetleri 2000 askerin koruması altında İstanbul'a gönderir. Emanetler 25 Mayıs 1917'de payitahta ulaşır. [26]

Hicaz kaynakları Hicaz'daki Osmanlı kuvvetlerinin ihtiyacını karşılama noktasında yeterli değildi. Bu kuvvetlerin iâşesi için demiryolunun açık tutulması zorunluydu. İngilizler ve Arap isyancılar bu durumun bilincinde olarak demiryolunu çalışmaz hale getirmek istiyorlardı. Bu arada tahliyenin gündeme gelmesi ve bazı kuvvetlerin kuzeye çekilmeye başlaması, isyancı Arapların saldırılarını artırmalarına neden olmuş ve saldırılar özellikle demiryolu hattında yoğunlaşmıştır. Bunun üzerine Medine'nin tahliyesine karar verildi. Devlet Şerif Hüseyin isyanını haber alır almaz siyasî bir tedbir olarak yerine Ali Haydar'ı Mekke emirliğine tayin etmişti. (1 Temmuz 1916) Bunun çok faydalı olacağı zannedilmiş ve lakin ciddi bir tesiri olmamıştı. [27] Evvela yeni tayin edilmiş olan Mekke Emiri Şerif Haydar Paşa ailesiyle birlikte Medine'den ayrıldı. Onları 3000-4000 kişilik yerli halk takip etti. Paşa az bir kuvvetle müdafaaya devam etmek durumundaydı. Hicaz demiryolunun Medine'ye yakın olan Tebük Medain arasındaki Müdevvere İstasyonu'nun düşman eline geçmesinden sonra Medine kalesi asiler tarafından kuşatıldı. Kuşatmadan önce kaleyi tahliye etmesini teklif eden İstanbul Hükümetine şu cevabı vermişti:

“Medine Kalesi'nden Türk bayrağını ben kendi elimle indiremem, eğer mutlaka tahliye edecekseniz buraya başka bir kumandan gönderin.” [28]

Şehrin kuşatması uzadıkça erzak sıkıntısı daha da hissedilmeye başlanmıştı. Bu yüzden askere verilen günlük iâşe miktarı bir hayli azaltıldı. Hatta bir ara Fahreddin Paşa, çekirge yenilmesini emretmek mecburiyetinde kalmıştı. Paşa, cehennemî sıcaklar altında her türlü fedakarlığı gösteren Müdafilerin, muhasara psikolojisinden uzaklaşıp, zihnini meşgul etmek için günlük emirler çıkartıp, muhtelif müsabakalar tertip ediyordu. Mesela bir gün “Osmanlı Sancağı” hakkında bir yazı müsabakası açmıştı. [29] Paşa, müdafaa

süresince Medine'nin imarıyla da meşgul olmuştur. Yeni su kuyuları açmış, demiryolundan Harem-i Şerif'e kadar uzanan düz ve geniş bir yol yaptırmıştır. [30] Fahreddin Paşa ve Medine müdafileri bir taraftan düşmanla diğer taraftan cehennemî sıcaklar, açlık ve hastalıklarla mücadele ederken Kanal Harekâtı felaketle bitmiş, Filistin elden çıkmış ve en yakın Osmanlı kuvvetleri 1300 km. uzakta kalmıştı.

Devlet mağlup olmuş ve Mondros Mütarekesi'ni imzalamak mecburiyetinde kalmıştı.(30 Ekim 1918) Mütarekenin 16. maddesine göre şehri teslim mecbur olan Paşa buna yanaşmadı.

Kızıldeniz'de demirleyen bir İngiliz torpidosunun mütareke şartlarını bildirmesine rağmen Paşa buna cevap vermedi. Dahası Babıalinin Mondros Mütarekesini tebliğ etmek üzere gönderdiği Yüzbaşı Ziya Bey'i hapsederek İstanbul'u da cevapsız bıraktı. Babıali İngilizlerin de baskısı üzerine bu defa padişahın imzasını taşıyan bir teslim emrini Adliye Nazırı Haydar Molla ile Medine'ye gönderdi. Fakat Paşa bu emri de dinlemedi. Fahri Paşa imkânlarının sonuna kadar direnmeye, müdafaaya kararlıydı. Fakat nihayet yanındaki bir takım subayların ihanetiyle karşılaştı ve bu subayların tayzikiyle teslim mecburoldu. Anlaşma gereği yirmi dört saat zarfında Haşimî Karargâhına gitmesi gerekiyordu. Fakat o Ravza-ı Mutahhara'nın yakınındaki bir medreseye giderek burada kalacağını söyledi. Fakat Paşa'nın mücavir sıfatıyla da Medine'de kalmasına müsaade edilmedi. Fahreddin Paşa Medine Müdafaası sırasında 12. Kolordu Kumandanı sıfatıyla 10 Mayıs 1918'de, 1911-12'de basılan Harp Madalyasını almış ve Mirliva (tuğgeneral) rütbesiyle taltif edilmişti. 28 Temmuz'da ise Ferik rütbesine yükseltilmiştir. Yine müdafaası sırasında Almanlar kendisine Demir-Haç Nişanı vermişlerdir. Akıbet kendisiyle görüşmeye gelen Necib Bey ve etrafındakiler tarafından tutulup Haşimi karargahında hazır olan çadıra götürüldü. Anlaşma gereği Şerif Abdullah'ın kuvvetleri 13 Şubat 1919'da şehre girdi. Böylece şehir mütarekeden yetmiş iki gün sonra teslim oldu. Türk askerinin şehri teslimi ile dört asırlık şanlı bir devre kapanmış oluyordu.

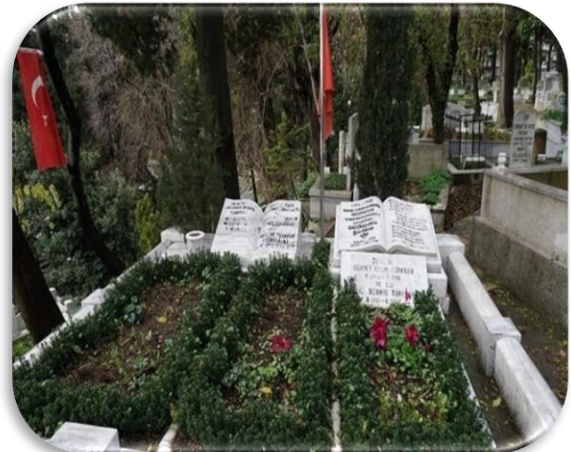
Mısır ve Malta'da Yaşadığı Esaret Hayatı

İngilizler Paşa'yı mütareke hükümlerine uymamakla suçlayarak Kasr-ı Nil kışlasına hapsedtiler. Yedi ay burada kalan Paşa'nın daha sonra harp suçlusu olarak Malta'ya sürgün edilmesine karar verildi. Paşa 8 Ağustos 1919'da Malta'daki Salvator kalesine doğru yola çıkarıldı. Malta'ya ilk gelen 73 kişi ile birlikte A blokuna yerleştirilmiş ve kendisine verilen sürgün numarası 2752'dir. Diğer mahkumlar gibi Fahri Paşa da günlerini kitap okuyarak, resim yaparak ve çiçek yetiştirerek geçirmeye çalışıyordu. Paşa burada tutuklu bulunurken İstanbul'un işgaliyle tesis edilen Divanıharb'te ölüme mahkum edilmiştir. Ayrıca ailesine verilen maaş da kesilmişti. Bu durum ailesinin zor günler yaşamasına sebep olmuştu.

7 Mart 1921'de başlayan müzakereler neticesinde Ankara Hükümeti ile İngiltere arasında Londra Antlaşması imzalandı. Bu anlaşma ile esirlerin bırakılması sağlanmış oluyordu. Fahreddin Paşa da bu cümleden olarak 8 Nisan 1921'de kayıtsız şartsız serbest bırakıldığında 2 sene 33 gün tutuklu kalmış bulunuyordu.

Paşa evvela Almanya'ya geçerek Berlin'e geldi. Burada bulunan Talat, Enver ve Cemal Paşa'lar ile görüştü. Akabinde Enver Paşa'nın davetiyle Moskova'ya geçti. Moskova'da İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı Kongresi'ne katıldı.

Aynı süreçte Ankara Hükümeti sefiri Ali Fuad Bey (Cebesoy) ile görüşmüş ve ondan bir mektup almasından sonra Milli Mücadele'ye iştirak gayesiyle Batum'a gelmiştir. Batum'dan 2 Ağustos 1921'de Kars'a geçen Paşa böylece vatanına kavuşmuş olur.

Milli Mücadeleye iştirak için Erzurum'a hareket etmiş olan Paşa, Sakarya muharebesine yetişememişti. 24 Eylül'de Ankara'da Mustafa Kemal'le görüşükten sonra Fahri Paşa, 1 Mart 1921'de Moskova'da Afgan heyeti ile Türk sefaret heyeti arasından imzalanan Türk-Afgan ittifakı gereğince bir müddet sonra TBMM'nin Kabil Sefirliğine tayin edildi. (9 Kasım 1921) Ayrıca sefirliği sayesinde Türk Afgan dostluğunun pekişmesinde mühim rol oynamış, Ruslarla mücadele eden Başkurdistan Cumhurbaşkanı Zeki Velidi Togan'a yardım etmiştir. Paşa Kabil sefirliğini 12 Mayıs 1926'ya kadar devam ettirmiştir. 31 Aralık 1932'de Divan-ı Askeri Temyiz azalığına, 3 Ocak 1932' de ise Askeri Temyiz reisliğine tayin edilmiştir. Kanunî hizmet süresini doldurduktan sonra 5 Şubat 1936'da tekaüd oldu ve muhtelif muharebelerdeki hizmetlerine mukabil nişan, madalya ve kıdem zammı ile taltif edilmiştir. 22 Kasım 1948'de vefat etmiş, vasiyeti üzerine Rumeli Hisarı'na defnedilmiştir.

Dipnot ve Kaynakça:

Şerif Hüseyin isyanı 5 Haziran 1916 da başlamış ve Medine 13 Ocak 1919 de âsilere teslim edilmiştir.

Bulgaristan'da tarihî bir şehir olan Rusçuk eski Tuna Vilayetinin merkeziydi. Kozmopolit bir yapısı vardı. Bugünde Bulgaristan'ın dördüncü büyük şehri (Ruse/Russe) olup önemli bir sanayi ve kültür merkezidir. Tafsilat için bkz: Machiel Kiel, "Rusçuk", TDV İslam

Ansiklopedisi, c. 35, İstanbul 2008

Naci Kaşif Kıcıman, Medine Müdâfaası – Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?, İstanbul 1994, s.20

Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, c. II, İstanbul 1996, s. 3. [5] Mahir Aydın, “Doksanüç Harbi”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 9, İstanbul 1994.

Bu savaş Osmanlı tarihinde bir dönüm noktasıdır. Balkanların büyük kısmı kaybedilmiştir. Binlerce Müslüman Türk Balkanlardan, Anadoluya hicret etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu hicretin mahiyetini ve yaşanan felaketlerin tafsilatı için bkz:

H. Yıldırım Ağanoğlu, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makûs Talihi: Göç, İstanbul 2013.

Süleyman Yatak, Fahreddin Paşa, s. 43 vd.

Yatak, a.g.e., s. 45

Kıcımın, Medine Müdafaası, s. 20.

Kıcımın, Medine Müdafaası, s. 20.

aynı eser, s. 45.

aynı eser, s. 46.

aynı eser, s 46.

Kıcımın, a.g.e., s. 21. [15] Yatak, a.g.e., s. 55.

Zekeriya Kurşun, “Hicaz (Osmanlı Dönemi)”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 17, İstanbul 1998

Yatak, a.g.e., s. 9-10.

Şerif Hüseyin Paşa (1853-1931) İstanbul’da doğmuştur. Haşimi Zavi Avn sülalesinden

Şerif Ali Paşa’nın oğlu ve Mekke Emiri Muhammed b. Abdülmuin İbn Avn’nın torunudur. Vezir rütbesiyle Şura-yı Devlet azalığı yapmış ve Kasım 1908’de Mekke emiri tayin edildi.

1916’da İngilizlerle anlaşarak Osmanlı’ya isyan etti. 1918’de Hicaz Meliki ilan edilmiş,

1924’de kendisini halife ilan etmek istemiş fakat bunu kimseye kabul ettirememiştir.

Hasmi İbnü’s-Suud’a mağlup olarak Kıbrıs’a gitmiş (1925) ve burada ölmüştür. Ali, Faysal, Abdullah ve Zeyd adlarında dört oğlu vardı. Oğullarından Faysal Irak

Kralı, Abdullah Ürdün Kralı olmuştur. Tafsilat için bkz: Azmi Özcan, “Şerif Hüseyin”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 38, İstanbul 2010.

aynı eser, s. 36.

Hicaz ziraata elverişli bir arazi olmadığı için buranın erzak ihtiyacı hariçten karşılanıyordu.

aynı eser, s. 38.

Şerif'in doğrudan devletin aleyhinde tavır alacağı düşünülüyordu.

aynı eser, s. 63.

Süleyman Yatak, “Fahreddin Paşa”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 12, İstanbul 1995. , BOA, BEO, 4462/334645, İ. DÜİT, 69/10, 1 Nisan 1333.

Bu mesele Lozan müzakereleri sırasında İngilizler tarafından hatırlatılmış ve mukaddes emanetlerin tekrar eski yerine iade edilmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir. Buna mukabil İsmet Paşa, bunun hilafet ile alakalı olduğunu, Müslümanların bu hususlarda pek hassas olduğunu, ecnebilerin buna karışamayacağını ifade ederek cevap vermiştir. Bkz: Yatak, aynı eser, s.126 vd.

Hicaz tamamen kaybedildikten sonra [8Mayıs1335] dört asır devam etmiş olan emirlik unvanı- da lağvedilmiştir. Ayrıca her sene gönderilen surre alayı da 1919 senesine kadar gönderilmeye devam edilmiştir.

Süleyman Yatak, “Fahreddin Paşa”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 12, İstanbul 1995. Paşa, diğer bir günlük emrinde Cuma vakti Medine haremi etrafındaki dükkânların kesinlikle açık bulundurulmaması ve halkın bu vakitte böyle âdi işlerle meşgul olmamasını emretmiş. Dahası Medine hareminin etrafında sigara ve nargile içilmesini de men etmiş. Bkz: Kıcıman, a.g.e., istanbul 1994.

A.g.e., s. 29.